

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש ביהמ"ד באר האבות, מח"ס הנחמדים מזהב, ערד

כלל ישראל כתינוקות של בית רבן

אחר כפרת וטהרת יום הכיפורים זוכין ישראל שיהיו בהם תרתי למעליותא: שאין חטא בהבל פיהם כתינוקות של בית רבן, ושהן מצווין ועושין

כתב מרן אדמו"ר השפת אמת זיע"א בשמו של זקינו מרן אדמו"ר החידושי הרי"ם זיע"א (סוכות תרל"ז) בפסוק 'הבל הבלים אמר קהלת הכל הבל', שמעתי מפה קדוש אמו"ז ז"ל כי אחר ראש השנה ויום הכיפורים שבני ישראל נטהרו מעוונותיהם, נעשה הבל פיהם בלי חטא כמו תינוקות שהבל פיהם מקיימין העולם, לכן קורין קהלת, עכ"ד.

תינוקות של בית רבן אין חטא בהבל פיהם, ובשל כך העולם מתקיים על הבל פיהם, כמו שאמרו במס' שבת קיט: אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן ... אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא.

מחדש איפוא החידושי הרי"ם, שבימים שלאחר הימים הנוראים, ראש השנה ויום הכיפורים, כל בני ישראל מצויים בבחינה הרוחנית של תינוקות של בית רבן, שהבל פיהם הוא הבל שאין בו חטא, והעולם מתקיים בזכות הבל זה.

כהמשך ליסוד גדול זה, הוסיף החידושי הרי"ם וחידש פירוש עילאי בדברי הפסוק שבתחילת ספר קהלת (א' ב') הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל. בפשיטות כוונת הפסוק היא לגריעותא, וכן פירש"י "קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא". אולם החידושי הרי"ם מפרש זאת למעליותא: ההבל, היינו ההבל פה שאין בו חטא, הוא קיום העולם.

ומסיים החידושי הרי"ם ואומר דזוהי הסיבה שבחג הסוכות נהגו לקרוא במגילת קהלת, כסימן לכך שבימים אלו כל בני ישראל מצויים בבחינה מרוממת זו שאין חטא בהבל פיהם ועליהם העולם עומד.

את בסיס שמועה זו בשם החידושי הרי"ם הביא גם נכדו הנוסף, הרה"ק מפילץ בספרו שפתי צדיק (הושענה רבא, אות ל"א) ז"ל זקני הקדוש מו"ר ז"ל אמר: אחר כל התפילות בראש השנה ויום הכיפורים, אם נשאר בטהרה ואין מלכלך את פיו אחר כך, יוכל להיות הבל פה שאין בו חטא, באופן שלא יקלקל אחר כך את פיו בדיבורים אסורים. וערבה דומה לשפתים, והדין דצריך להיות פיה חלק, והיינו לרמוז כנ"ל שיהיה פיו חלק מדיבורים אסורים, ולכן תיקנו חז"ל היום כל אלו התפילות.

ביצור מבטלין תורה לבניית הסוכה

לפום ריהטא דברי החידושי הרי"ם הללו, שכלל ישראל אחר הימים הנוראים אין חטא בהבל פיהם והם כתינוקות של בית רבן, צריכים ביאור רב: הנה בד בבד עם קביעה זו שהעולם מתקיים בשביל תינוקות של בית רבן, ממשיכה הגמרא שם וקובעת "אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש".

והא בהא תליא, דמפני שתינוקות של בית רבן אין חטא בהבל פיהם לפיכך אין מבטלים אותם מתורתם, וכדבריו המפורשים של רבינו הרא"ש בשם רבינו יו"ט מיוני (מו"ק פ"ג סי' ס"א) והר"ר יום טוב מיוני כתב, דתינוקות של בית רבן אין מבטלין אפילו בשעת הוצאת המת. דאמרינן בפרק כל כתבי הקדש דאין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש, דאינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. וכן החזיק המהר"ל בחידושי אגדות שם: כי שניהם בנינים של קדושה הם, תינוקות של בית רבן וכן בנין בית המקדש, ואין מבטלים זה מפני זה.

ואם כן יש לתמוה, כיצד יתכן שדווקא בימים אלו שלאחר ראש השנה ויום הכיפורים, הימים אשר בהם כלל ישראל מצויין במדרגת תינוקות של בית רבן שאין חטא בהבל פיהם, הכל מבטלים מתורתן ועוסקים במצות בנין הסוכה, בעוד דקיימא לן שכל אלו שאין חטא בהבל פיהם, היינו תינוקות של בית רבן, אין מבטלים אותם אפילו לבנין בית המקדש.

הנה כך הובא בספר מהרי"ל (מנהגים, הלכות סוכות) דרש מהר"י סג"ל: מיד לאחר יום כיפור יעסוק כל אדם לעשות סוכתו, משום שנשלמו ימי תשובה, ויום ראשון שנכנס לחטא ח"ו יקדים את עצמו לאתחולי במצוה כדי לקיים ילכו מחיל אל חיל. וכן העיד שפעם אחת חל יום כיפור ביום ה' ולמחרתו בע"ש איקלע מהר"י סג"ל לעיר של מהר"מ סג"ל ומצאו שהיה עוסק בסוכתו והיה מתקנה מכל וכל, ולא רצה להאזין אל מהר"י סג"ל ואל שאר עם שבאו לדון לפניו, ואמר: הואיל ואתא מצוה לידך לא תחמץ, וכן לשון א"ח: במוצאי יום כיפור מתעסקים במצות לולב וסוכה ואין עושין עזונות.

ונקבע כן בשולחן ערוך (או"ח סי' תרכ"ה ס"א) מצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום כיפור, דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה. מהרי"ל. וראה בהגהות שערי תשובה: ובאליה רבה משמע, שאין לתקן הסוכה מכל וכל קודם יום הכיפורים.

ותן דעתך לכך שמדברי המהרי"ל עולה שמצוה זו של בניית הסוכה לאחר יום הכיפורים נעשית אפילו בגדולים, וכפי שהוציא מדבריו בשו"ת חוות יאיר (סי' ר"ה) "שתלמידי חכמים וגדולי הדור מטפלין בעצמן בעשיית סוכה, אף ברשות הרבים ובחצר המפולש, וכך ראוי להם. וכן

כתב מהרי"ל, שמצא מהר"ם עוסק בעשיית סוכתו, מפני שסוכה קצת קדושה יש בה, כמ"ש רז"ל שחל שם שמים על הסוכה כל שבעה".
ולכאורה פליאה על כלל ישראל בכללות ועל גדולי הדור בפרטות שהיו עוסקים במצות בניית סוכה בימים אלו, על אף שאין חטא בהבל פיהם, וקיימא לן שאין מבטלים אלו שאין חטא בהבל פיהם אפילו לבנין בית המקדש.

קדושת הסוכה בבית המקדש

אמנם מצות סוכה קדושתה גדולה עד למאור וכקדושת בית המקדש היא, כפי שהביא הרה"ק מהרי"ד מבעלזא בשמו של זקנו הרה"ק השר שלום מבעלזא: "דהנה שמעתי כמה פעמים מאדוני אבי [מהרי"ל] ז"ל בשם אדוני אבי זקני [מהר"ש] ז"ל, דענין סוכה הוא שהשי"ת מקיף אותנו מכל צד ובכל מקום אף בחוץ לארץ בקדושת בית המקדש מד' רוחות ומלמעלה ומלמטה, הן דפני הסוכה וקרקעיתה והסכך".

וכן כתב הרה"ק השם משמואל (סוכות תרע"ב) סוכות הוא דוגמת בית המקדש, ועל זה נאמר (שה"ש א') הביאני המלך חדריו ... ולפי מה שאמרנו שסוכות הוא דוגמת בית המקדש יובן מאמר הש"ס (פ"ק דע"ז) שלעתיד שיאמרו האומות תנה לנו מראש ונעשנה, יתן להם מצות סוכה, והיינו שכאשר לא יוכלו עמוד בדבר שהוא מעין בית המקדש שלעתיד, זה לאות להם שאינם ראויין לקבל טובה שלעתיד בפועל מקל וחומר.

אך עם כל זאת, דיו לבא מהדין להיות כנידון, שאם בבית המקדש גופו אמרו שאין מבטלין תינוקות של בית רבן לבניינו, בודאי שאין ראוי לבטל את כלל ישראל המצויים במדריגת תינוקות של בית רבן כדי לבנות את הסוכה.

לעשותה על ידי אחרים

יש לחדד קושיא זו כשנתבונן אימתי אמורים דברי הגמרא שאין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש, האם מדובר כשניתן לבנות את בית המקדש על ידי אחרים או שמא אפילו כשלא ניתן לבנות על ידי אחרים.

דהנה אמרו במסכת מועד קטן (ט:) הדר יתבי וקא מבעי להו, כתיב 'יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה', הא חפצי שמים ישוו בה, וכתיב 'וכל חפצים לא ישוו בה' דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה, כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים. היינו דאין מבטלים תלמוד תורה עבור מצוה שאפשר לעשותה על יד אחרים, כי אם בדוקא עבור מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים.

והואיל וכן פשיטא שכל עוד שמצות בניית בית המקדש יכולה להעשות על ידי אחרים שאינם עוסקים בתורה, בודאי אפילו גדולים אינן מבטלים

מתורתם למצות בנין בית המקדש, ואין צריך לומר שאין מבטלים תינוקות של בית רבן לשם כך. מה גם שכבר שנינו במסכת מגילה טז: גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש. ובודאי דברי הגמרא אמורים כשבנין בית המקדש אי אפשר לעשות על ידי אחרים כי אם על ידי לומדי תורה, שעם כל זאת יש לבטל דווקא את הגדולים מתלמוד תורה ולא תינוקות של בית רבן.

אמנם יש להסתפק, אם דין זה שאין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין בית המקדש אמור גם באופן שמצד התינוקות עצמם היא מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, דהיינו שבנין בית המקדש תלוי ועומד בעבודת תינוקות של בית רבן, ואילולי שיבנהו תינוקות של בית רבן לא יבנה בית המקדש. ומסתברא מילתא דגם באופן כזה לא יבטלו את התינוקות מבית רבן, וכן תפס בספר והגית בו (פ"ט), ועוד.

ומעתה עמדה תמיהתנו וגם נצבה, כיצד אכן מבטלים ישראל מתלמוד תורה לבניית הסוכה, כשהם במדריגת תינוקות של בית רבן שאין חטא בהבל פיהם, אם אין מבטלין אותם אפילו לבנין בית המקדש ואפילו כשאי אפשר לעשותה על ידי אחרים. ואף אם נסבור שמבטלין כשאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, היה אכן ראוי להשתדל שיעשה הסוכה על ידי אחרים ולא להדר לבנותה בעצמו.

מיעוט בשבת

והנראה לסלול דרך חדשה בהבנת דברי החידושי הרי"ם ותירוץ תמיהה זו, בהקדם קושיית רבינו הרמב"ן על הא דקיימא לן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת.

כתיב (שמות ל"א י"ג) ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, ופירש"י "ואתה דבר אל בני ישראל - ואתה, אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן, אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה. אך את שבתותי תשמורו - אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה. כל אכין ורקין מיעוטיך, למעט שבת ממלאכת המשכן".

וכתב ע"ז הרמב"ן "ולא נתכוון אצלי, כי לפי מדרש רבותינו באכין ורקין ימעט בשמירת השבת, כי המיעוטים אצלם בכל מקום ימעטו בדבר המצווה בו, ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותה בשבת. אבל המיעוט הזה למילה או לפיקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין את השבת". היינו דהרמב"ן מקשה: כיצד ייתכן לומר שה'אך' שהוא לשון של מיעוט בא להשמיע שאין מלאכת המשכן דוחה שבת, והרי אם המיעוט כתוב אצל השבת - אך את שבתותי תשמורו, מוכרח לכאורה שיש כאן מיעוט כלפי השבת, ומסתבר שהלימוד בא לומר שאדרבה יש מקרים מסויימים שבהם מותר לחלל את השבת.

והתינוח אילו המיעוט היה אמור אצל מלאכת המשכן, אכן היינו יכולים לומר שהמיעוט הוא כלפי המשכן, שאין בונים את המשכן במשך כל הימים אלא דווקא בימות החול ולא בשבת. אולם אם המיעוט כתוב אצל השבת בודאי שהמיעוט בא להתיר חילול שבת, ומה שייך לדרוש ולומר שהמיעוט מודיענו שאין מלאכת המשכן דוחה את השבת.

ואכן דעת הרמב"ן היא, שמיעוט זה בא לומר שישנם מקרים הדוחים שבת, כמו מילה או פיקוח נפש, ולכן מיעוט זה אמור אצל השבת ולא במלאכת המשכן.

והנה על קושיית הרמב"ן מצאנו תירוץ נפלא שהעלה רבינו כ"ק מרן אדמו"ר האמרי אמת זיע"א (פ' כי תשא תרצ"ג) "אילו היתה מלאכת המשכן מותרת בשבת היה זה עילוי וקדושה יותר גדולה לשבת, ונמצא שהמיעוט הוא בשבת עצמה".

מחדש האמרי אמת, דאל תאמר שההמנעות ממלאכת המשכן בשבת באה מחמת מעלת וקדושת השבת, ולכן אין מלאכת המשכן כדאית שתיעשה בשבת, כי האמת היא הפוכה: השבת לא זכתה שתיעשה בה **מלאכת המשכן**. אילו אכן היתה מלאכת המשכן מותרת להעשות בשבת לא היה בזה כל חסרון לשבת, אלא אדרבה היה בכך עילוי ותוספת קדושה לשבת, וכשאינן בונים את המשכן בשבת הרי זה חסרון בשבת.

נמצא איפוא שדרשה זו של 'אך את שבתותי תשמור' שבה אנו ממעטים ואומרים שאין מלאכת המשכן נעשית בשבת היא אכן מיעוט בשבת, שהשבת יש בה חסרון שאין מלאכת המשכן נעשית בה.

תרתי למעליותא

עוד יש להקדים מה שראיתי דנים בדברי הגמרא המפליגה במעלתם של תינוקות של בית רבן שעל הבל פיהם העולם עומד, מהיכי תיתי לומר כן, והלוא תינוקות של בית רבן אינם מצווים ועושים בעוד שגדולים העוסקים בתורה הם מצווים ועושים, ואנן קיימא לן (קידושין לא.) גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, וראה בספר עין אליהו שעמד בזה.

והנה בבואנו לדון אודות חידושו של החידושי הרי"ם שכלל ישראל אחר הימים הנוראים אשר בהם נטהרו מעוונותיהם נעשה הבל פיהם בלי חטא והוא כהבל פיהם של תינוקות של בית רבן שבו העולם מתקיים, מסתבר לכאורה שלא זו בלבד שכלל ישראל הם במדריגת תינוקות של בית רבן גרידא אלא שהם במדריגה גבוהה בהרבה, שבעוד שתינוקות של בית רבן אינן מצווים ועושים הנה כלל ישראל הנה גם מצווים ועושים, וגדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה.

וראה זה חדש אשר מצאתי כי אכן כך כתב להדיא הגאון הקדוש מקוזיגלוב, רבי אריה צבי פרומר הי"ד, בספרו ארץ צבי (סוכות תרפ"ה) "ונראה לענ"ד דהלימוד שבין יום הכיפורים לסוכות יש לו יותר חשיבות מלימוד של כל ימות השנה, דכיון דסוכות הוא ראשון לחשבון עוונות, אם כן בימים אלו הבל פיו של האדם הוא הבל פה שאין בו חטא, כמו דאיתא בפרק כל כתבי, על תינוקות של בית רבן, וכאן עדיף מקטן, דקטן אינו מצווה ועושה מה שאין כן גדולים הם מצווים ועושים, ומכל מקום יש להם כעת הבל פה שאין בו חטא, והוי תרתי למעליותא".

לא הזכיר כאן הרה"ק מקוזיגלוב את דברי החידושי הרי"ם והשפת אמת (אף שמפעם לפעם הוא מביאם בספרו) ומדיליה נפח חידוש זה שכלל ישראל אחר הימים הנוראים הם במדריגת תרתי למעליותא, הן בכך שאין חטא בהבל פיהם והן בכך שהם מצווים ועושים.

מעלת ישראל בין יוה"כ לסוכות

ומעתה יש להפליא ולומר שכשם שאין מלאכת המשכן דוחה שבת הוא חסרון בשבת כך גם מה שאין תינוקות של בית רבן עוסקים בבנין בית המקדש הוא חסרון בהם, ואיכא למימר שחסרון זה בא להם היות כי אינם מצווים ועושים, ולכן אין הם זכאים שיתבטלו מתורתם ויעסקו בבנין בית המקדש.

אולם כלל ישראל אחר הימים הנוראים, שהם גם במדריגת תינוקות של בית רבן שאין חטא בהבל פיהם, וגם מעלה יתירה להם שהם מצווים ועושים, ותרתי למעליותא, שפיר זכאים הם לעסוק במצות בניית הסוכה, שכאמור לעיל היא במדריגת בית המקדש.

הרב חיים דוב גרונר

כולל הרבנים, גייטסהעד

ספר החיים - ספר התורה

בסדר 'אבינו מלכנו' שאנו אומרים בעשי"ת, יש: 'אבינו מלכנו כתבנו בספר חיים טובים', 'כתבנו בספר גאולה וישועה', וכו', ובתענית ציבור מחליפין הנוסח ואומרים 'זכרנו לחיים טובים', 'זכרנו לגאולה וישועה', וכו'. והנה קודם לאלו אנו מבקשים 'א"מ זכרנו בזכרון טוב לפניך, ומימים נתעוררתי למה אין אנו אומרים במקומו בעשי"ת: 'כתבנו בספר זכרון טוב לפניך'. ואכן ראיתי, שבמחזור קראקא משנת שד"מ-שמ"ה עם פי' המיוחס למהרנ"ש מהורדנא (הועתק בסידור 'קמחא דאבישונא' מהר"ו אוצרנו עמ' 591) גורס: "א"מ כתבנו בספר זכרון לפניך", ומפרש: 'כמו